

Nogle Oplysninger
om Trykningen, Indbindingen og Salget af
Bibeloversættelsen 1550.

(C. J. Brandt.)

Måske manges Læser, som har set hvad Overskriften lover, vil tænke ved sig selv: ikke andet! og havde heller ønsket at finde nogle pålidelige Oplysninger om Bibeloversættelsen selv, hvorledes den blev til og hvem der var Mester for den; thi som bekendt ere Efterretningerne derom meget magre. Meddelelsen havde ganske vist ønsket det samme, men, som Ordsproget siger, det er en Skjelm, der giver mere end han har. For imidlertid dog også at kunne byde de Læsere noget, som ene spørge om, hvorledes Bibelen første Gang efter Reformationen blev oversat på vort Modersmål, men ikke bryde sig om, hvordan den blev trykt, indbunden eller solgt, træffer det sig så heldigt, at her som en Indledning til de efterfølgende Meddelelser kan gives en lille Oplysning desangående, som jeg skylder Hr. Prof. *N. M. Petersen*. Man vil erindre, (se Etatsråd C. Molbechs Program om de Danske Bibeloversættelser, 1840, S. 75), at det af Regnskaberne for Christian IIIe Bibel kan ses, at blandt dem, der ved den Lejlighed modtog Løn for Arbejde, var også Mester *Christiern Pedersen* „fore han udskrev Bibelen“, eller som det et andet Sted hedder: „som havde corrigeret og udskrevet Bibelen første Gang“. Det er ikke godt at sige, hvormeget man tør bygge på disse Ord, uden nærmere

Oplysning, og man har derfor også været i Tvivl om, hvor stor eller liden Deltagelse man turde tilskrive Chr. Pedersen i Bibelverket, da Oversættelsens egen Beskaffenhed ligesålet fører Tanken bort fra, som hen til ham. Men for ikke længe siden har det Kongelige Bibliothek af Student S. Rördam fået en lille Bog til Foræring, der kaster lidt mere Lys over Sammenhængen. Det er et Skrift af den i vor Reformationshistorie bekendte Peder Little fra Roskilde, og et Skrift, som ikke før har fundets på Bibliotheket. Worm kalder det i sit Lexikon „Summen paa Skriftens Böger, udsat af Fransk paa Dansk” (Kjöbenhavn 1543), men det har rigtignok selv en længere Titel, der dog omtrent siger det samme: „Denne Bog eller tractat kortelige i een Sum befatter alt ded ypperligste oc mæst besynderlige som den Hellige scriftis böger, ded er, ded Gamle oc Ny Testamente indholde. Wdsæt aff Frandzose paa Danske af Petro Parvo. R.” og på Bagsiden af sidste Blad læses: „Prentted i Kiöbenhafn af Hans wingaard, den Tiende dau i April maaned. Aar etc. M.D.XLij.” I Fortalen til denne Sum af den hellige Skrift siger Oversætteren blandt andet:

„Denne lille bog... skal oc maa være som een forløbere for den store Danske Bibel, som nu Erlig, fornumstig, wiis oc vel lærd mand Mester *Christiern Pederssen* som vor Canick i Lund, med stoor fliit paa ræt forstaandeligt Danskt maal *wdsat hafuer*, efter vor Naadigste Herris Konglig Maiestatz Ordinantz, med vort Vniuersitetz fuldburd oc myndighed, ded aller snariste der Gud altmectigste giifuer naaden oc efnen til, paa prentten komendis, oc til alles voris lycke oc vælfærd til liif oc siæl, wdgaangendis vorder.”

Det er i År 300 År siden Mester Christiern Pedersen, forðum Kannik i Lund, lukkede sine Öjne, og sålang Tid har den Sandhed været om at bane sig Vej til Efterslæg-

ten, at denne flittige Mester i Modersmålet er den første og egentlige Oversætter af Bibelen 1550, hvad Ændringer der så end senere af den nedsatte Kommission er foretagne med den. Vi se fremdeles af denne Fortale, der er dateret „10de dau i Tormaaned“, at han var færdig med sit omfattende Arbejde i Begyndelsen af 1543, eller måske i Slutningen af 1542, og følgelig må han vel have fået Hvervet og lagt Hånd på Verket temmelig snart efter Reformationen i Året 1536. Eller også har han, som iøvrigt ikke er usandsynligt, været snarere med at pløje, end Kommissionen med at harve; thi den brugte de næste 6 År til at gennemse hans Arbejde. — Imidlertid var Trykningen forberedt. Papiret var kjøbt, sagtens i Holland, og var ankommen til Helsingör, i Foråret 1546. For at betale dette, påskyndtes Indkrævningen af de 2 Daler i „Bibel-Penge“ der var pålagt hver Kirke i Landet at betale forlods ud; og derom udstedtes Brev til efterfølgende Mænd i de forskjellige Stifter (Geh. Ark. Tegnelser over alle Lande 1546):

1.

Nicolaus Vrne vdi Skone stigt,
Hans Vrne vdi Laaland oc Falster,
Mester Niels Friis vdi Viiborg stigt,
Mester Henrick Gierckens vti Vendelbostigt,
Mester Thomes Cannick i Arhus vdi Aarhus stigt,
Oluf Pederssön i Riibe vdi Riiberstigt,

at thesse forschreffne, som opbere thee biblerpenninge, ij daller aff huer kircke, at thee strags vfortöffuit oc vden al forsömelssse indkreffue oc wpbere hues som end nu egenstor hoes kirckerne aff samme bibler penninge, oc siidenn strags forskicke thennom til hr. Jep Heye, Cantor i Roskilde. Anseendis at pappir til samme bibler er kiöbt oc ligger wdi Helsingör, oc samme daller, som ther skal fore vdgifuis, icke ere fremkommen.

Datum Koldingen Mandag post vocem jocunditatis
[Mandag eft. 5te Söndag eft. Påske 3: 31te Maj] 1546.

Det var, som heraf ses, ingen bestemt Embedsmand i Stiftet Opfordringen udgik til; i Skåne og Låland måtte de to Stifts-Lensmænd tage sig af Sagen, i Viborg og Vend-syssel to af Domkirkernes Prælater, *Kantoren* N. Friis og *Provsten* H. Gerken; i Århus en Kannik Thomas *Riber*, i Ribe *Borgemester* O. Pedersen. I Slutningen af næste År var Værket så vidt fremmet, at man kunde skride til Trykningen. Denne vilde man ikke betro nogen dansk Mand. Bogen var jo oversat efter Tysken, den skulde også prentes efter tysk Mönster, og til at udføre dette Hverv henvendte man sig til en tysk Mester, Ludv. Dietz. Han synes selv at have tilbudt sin Tjeneste, og i November 1547 udgik der følgende Skrivelse til ham (Geh. Ark. Ausländisch Registrant Nr. 27, 1547):

2.

Ann Ludowig Ditz

**Buchdruckern zu Rostogk, das er sich an kon.
Mat.verfugen wolle, der Deenischen Biblia halbn
mit ime zuhandeln.**

Datum Rotschilde denn 21 Nouembris Anno 1547.

Christian etc. Vnnsernn gnedigstenn grusz zuuorn.
Ersamer lieber besunder. Wir wollenn dir gnedigst nicht
verhaltenn, das wir geneygt die Biblia vff Deenisch druckenn
zulassen. Habenn auch albereytt notturfftig pappir darzu
bestellenn lassenn vnnd zur stedd. Weill wir dann bericht,
das du dich erpottenn, die Biblia zudruckenn, auch mit
littern darzu gefast, begeren wir mit genadenn, du wilt
dich furderlichst an unns gegen Coppennhagenn, oder wo
wir anzutreffenn sein werdenn vnbeschwert verfugenn. Wol-
lenn wir mit dir dannen fernner rede habenn, vnnd vns dar-

umb vergleichenn. Woltenn dir solichs gnedigst nicht verhalten, vnnd sein dir mit gnaden gneigt. Datum u. s.

Bogtrykkeren har fulgt Opfordringen, og en Kontrakt oprettedes med ham (Geh. Arkiv. Voss' Samling af Excerpter LXVI):

3.

Vorschreibung als kann. Mait. Ludowich Dietz drucker vnd burger zu Rostock geben, belangend das er die Bibel, alt vnd nehue testament, vf denisch sprach drey tausent exemplar vorfertigen soll.

Actum Coldingen den 8ten tagk May Anno 1548.

Wir Christiann von Gotts gnaden zu Dennemarcken etc. konnig etc. bekennen vnd thun hiemit kundt vor allermenniglich, das wir, zu furderung vnser waren christlichenn religion vnd gemeinem pesthenn, mit vnserm lieben besondern Ludwig Dietz druckern vnd burgernn zu Rostock vorhandlen lassen, das er bewilligt, vnd zugesagt sich schirst zwischenn dies vnd Michaelis in vnser stadt Coppenhagenn mit seiner druckerey zuuorfugen, vnd die gantze hybel, alt vnd nehue testament, drei tausent exemplar in gross form vff denisch sprach, mit seinen eigen litternn, pressen, werckzeugk vnd formen, als zu der Lubischen hybel gebraucht worden, zu druckenn.

Soll vnd will sich auch, mit gesellen, setzern, druckern, vnd aller notturfft selbs vorsehen vnd vorfassenn, vnd soll im allein notturftig pappir vf vnser darlage vorschaffet, vnnd der corrector vnterhalten werden. Des wollen wir sein werckzeug von Rostock, abnn seinen costenn, auch widderumb, wen das werck vorfertigt, gleicher gestalt uberschiffen lassenn. Vnnd soll Ludwich Dietz ein freye behausung zu Coppenhagen ingeegebenn werdenn, dar er

solch werck fuglich drucken kann, soll auch aller pflicht vnd vnpflicht, dieweil ehr an solcher arbeit ist, enthoben sein, vnd mit nichten beschwert werdenn.

Wir wollenn auch gemeltem Ludwich Dietz vor jeder exemplar zu druckenn vnd fertig zu lieuernn ein guldenn muntz reichenn vnd entrichtenn lassenn, vnnd zwey hundert taler vff die handt geben, vor allen vnkosten, zerung vnd expens, vnnd das er sein werckzeug souel mehr ahne schaden zu regenn vnd daher zu bringenn; die sollen im auch nicht gekurtzt oder sonst gerechnet werden. Wenn auch gedachter Ludwich mit seiner druckerey jegen Coppenhagen gelangenn wirt, wollen wir im vierhundert gulden vff die arbeit vorreichenn lassen; die soll er negst in der arbeit kurtzenn vnd abbrechen. Vnd wan solch geldt abgearbedet wordenn, wollen wir Ludwich Dietz monatlich, was er vordint, eutrichten vnd erlegen lassen. Wir wollenn im auch ein schute vol brennholtz aus gnaden zu seiner haushaltung gebenn lassenn. So er auch mit dem exemplar vorzogen vnd still zu lygenn vorursachett wurde, soll im der schade vff zimliche vnd geburliche masz nach gelegenheit der zeit vordinsts erlegt werdenn.

Vnnd soll vnd will Ludwig Dietz hiemit, wie oben gemelt, begenugig seinn, vnd ferner nichts furdernn oder vfdrengen, vnd das wergk, wie obengemelt, vffs schleunigst vnnd mit dem höchsten vleis ferdigenn, vnd inn dem vnd sunst wie ehr sich dann auch jegenn vnns vorsagt vnd vorpflicht, vnser pestes seins euszerstenn vnd hochstenn vormugens befurdernn. Des wollen wir auch hinwidder sein gnedigster konnig vnd herr seinn. Vnd habenn des in vrkunt vnser secret herunter druckenn lassen.

Datum etc.

Vi se heraf, at L. Dietz skulde möde i Kjöbenhavn med sit Trykkeri, frit afhentet i Rostok på de kongelige

Skibe, i Midsommer 1548, og der trykke 3000 danske Bibler i stort Format (Folio), på samme Måde som hans smukke Udgave af den plattyske Bibel 1534. Selv måtte han skaffe sig Folk og lönne dem, ikkun en Korrektör skulde Kongen lönne og derhos levere Papir. Derimod skulde Bogtrykkeren få frit Hus og af sær kongelig Nåde en Ladning Brænde samt 200 Daler på Hånden, og endelig skulde han have 3000 Gylden Mönt (3: 2500 Daler*) i Lön for Arbejdet, hvoraf 400, når han ankom til Kjöbenhavn, som Forskud der skulde afdrages efterhånden, og de övrige udbetalte månedsvis, eftersom Arbejdet skred frem. — L. Dietz kom og satte Arbejdet i Gang, men da han sendte Kongen de förste Ark, var denne ikke fornöjet dermed. Det lader til at Kongen har ikke kiendt den lybske Bibel, han selv havde opgivet til Mönster. Han fandt de anvendte Typer for små og ikke „læselige“ nok, skjönt det upåtvivlelig er samme Skrift, kun måske noget slidt, og han var misfornöjet med, at Bogtrykkeren ikke först havde forevist ham Skriften, der skulde benyttes. Han frygtede for, at Folk vilde slet ikke synes om Bogen i den Udstyrelse, og var tilbøjelig til at stille den hele Sag i Bero, hvis det ikke kunde ændres. Der blev da tilskrevet Dietz (Geh. Arkiv. Ausländisch Registrant Nr. 30, 1548);

4.

An Ludwich Dietz**die Bybel zu drucken belangen.**

Actum Coldingen den xv Decembris Anno 1548.

Christian etc. Lieber besonder. Nachdem wir zu furdrung der religion gotlicher ehre vnd gemeinen pesten mit euch behandeln lassen, die Bybel zudrucken, daruff dan grosser kosten wie ir wissens angewandt werden mus, so segen wir auch gern, das solchs wergk dermassen gefertigt, das es menniglich zu gefallen, vnd zur pesserung

*) En Gylden Mönt var $2\frac{1}{2}$ Mark Dansk, 1 Daler holdt 3 Mark.

zugebrauchen. Weil dan die littern, wie aus vbersanten druck befunden, vast kleinn vnnd nicht wol leserlich, des wir vns dan nicht vorsehen gehabt hetten, auch nicht gemeint, das solch klein litter zu der Lubischen Bybel gebraucht worden, dan vns die littern auch domaln nicht gezeigt: so ist demnach an euch vnser gantz gnedigst begern, ir wollet euch mit zu kumb vnd zu furderst zu gotlicher ehre vnd gemeinem pesten beuleissen, das die Bibel mit groben leserlichen littern, die ir dan sonst gebraucht, gedruckt werden muge, wie ir dan ohne beschwer wol zu thunn hapt. Vnd so es nicht gescheen solt, wurde diss christlich werck, wie vormerget, vielen widderig vnd vnangenehm sein, das wir dan nicht gern seggen. Wolten auch viellieber das werck ruhen lassen bis zu gelegener zeit, vnd seint auch nicht geneigt mit diesen littern wie es angefangen vorfaren zulassen. Ir werdet als der nicht allein gewyn sundern auch ein gueten nhamen zugewartten, am euweren muglichen vnd hochsten vleis nicht erwinden lassen, vnd vns hir in wilfarenn, wie wir zuuorsichtigk. Das seint wir mit gnaden vnd allem guetem zubeschulden geneigt.

I Anledning heraf måtte Bogtrykkeren gjøre Hs. Majestæt en Undskyldning, og modtog da Svar igjen (Geh. Arkiv. Ausländisch Registrant Nr. 32, 1549):

5.

Antwort an Ludewich Dietz buchdruckern zu Bostock, belangen sein entschuldigung, worumb er nicht zu den groben littern zur bibell zugelangen.

Datum Coldingen den 7 Januarii Ao. 49.

Christian etc. Ersamer lieber besunder. Wir habenn eur schreiben vnd entschuldigung, worumb ir zu dieser

zeit nicht zu grober litternn, die zum druck der bibell gebraucht, vnd vns neben einem schreiben vbersant worden, gnedigst vornhemmen, vnd wollen euch daruff nicht vorhalten, das wir, als ir die groben litternn nicht zu wege zubringen, zufriden, das mit dieser litter, wie angefangenn, die hybel schirst vorfertigt werde. Wir hetten aber, so sichs schicken wollen, nicht vn gern gesehen, das die grobe litter erlangt werden können. Die were auch iderman souiel lesserlicher gewesen. Es hat auch vnser vniuersitet hievor an vns gelangen lassen, das ir mit der groben litter euch leicht zuuorfassen haben soltet. Weil aber vormergkt, das es, aus vrsachen in euern schreiben vormeldet, fuglich vnd ohn hoch beschwer nicht geschen kan, seint wir mit diesen littern wie angezeigt zu frieden. Ir werdet auch euern vleis erzeigen, vnnd seint euch mit gnaden gneigt.

Datum ut supra.

Da nu det bestemte Oplag af Bogen i Löbet af to År var trykt færdigt, St. Hansdag 1550, var Kongen også betænkt på at få Exemplarerne forsvarlig indbundne. Der manglede vel dengang ikke danske Bogbindere, men dette Arbejde turde man ikke betro dem; man måtte have en tysk Mester, og henvendte sig til *Paul Knobloch* i Lybek, som forpligtede sig til, inden År og Dag, fra Slutningen af Juli 1550, at indbinde de $\frac{3}{4}$ af Oplaget i forsvarligt Læderbind med Spænder (Beslag); dog var Kongen denne Gang forsigtigere, og forlangte, at der først skulde leveres Prøvebind. Knobloch skulde have frit Hus til at arbejde i, måtte levere 100 ad Gangen, og skulde have 2 Mark for Stykket.

Af Kontrakten med ham findes en Afskrift i Gl. Kongl. Hdskft. Samling Nr. 1071 fol., og en anden i Geheime-Arkivet blandt Voss' Excerpter XLVII; den lød således:

6.

**Bescheit als mit Paul Knoblochenn Buchbinder,
belangenn die bibellen zubindenn.**

Actum Coppenhagenn den xiite Julij Anno 1550.

Wir Christiann, vonn gots gnadenn zu Dennemarken
Norwegenn der Wenden vnd Gotten konnig, hertzogk zu
Schleswig Holstein Stormarn vnd der Dithmarschen, graff
zu Oldenburg vnnnd Delmanhorst, bekennen vnnnd thun
kunde hirmit offenntlich vor allermenniglich, nachdem wir
dem Almechtigen zu lobe zu furderung vnser waren christ-
lichen religion vnd wytherer flantzung derselhen auch zu
gemeynem pesten, durch vnnsern lieben besondernn Lud-
wigenn Ditzenn, buchdruckern zu Rostock, alhier zu vnser
stadt Coppenhagenn die gantze bible alt vnnnd neue testa-
ment drey tausennt exemplar drucken vnd fertigen lassenn:

Das wir derhalben mit vnserm liebenn besondern Poul
Knoblochen buchbindern vnd burgern zu Lubeck vorhande-
lenn lassenn, das ehr bewilligt vnd zugesagtt, von berurten
drey tausent exemplarn zwey tausent bynnen ihar vnnnd
tag vffs reinlichste in bretter, ledder, vnnnd mit clausuren
einzuhefften vnd zu bindenn, vnd als ehr sich itzo nach
Lubeck erheben wirdt, soll vnd will ehr sich daselbst
mit binder gesellen, brethern, clausuren, beschlage, ledder,
vnd aller andern notturft, so zu dem einbinden bedurfft,
vffs schirst gefast machenn, vnd mit denselben sich zum
forderlichsten vnnnd vffs lenngst inn vierzehn tügen anher
inn vnser stadt Coppenhagen begeben, vnd die zwey tau-
sent exemplar allenthalben inn vorgemelten frist zum pesten
vnd reinlichsten, wie ehr vnns das zugesagt, annhemen
fertigen vnd rede machenn.

Wann ehr dan mit den gesellen vnd ander geretschafft
zum buchbinden gehorig anher zum vnsern stadt Coppen-
hagen gelangen wirt, so sol die arbeit angefangen vnd
vbers jar mit gottes hilf vmb die zeit geendigt sein.

Wurde Paul Knobloch darin seumig erscheinen, so sol der schade ime gerechent werden. Des wollen wir ihme hinwiedder eine freye behausunge inn vnnsrer stadt Coppenhagen die zeit vber einthun, darin ehr solche bibeln fuglich zubinden habenn magk. Ehr soll auch aller pflicht vnd vnspflicht, dieweil ehr ahn solcher arbeit ist, enthoben sein vnd mit niethen beschwert werdenn. Wir wollen auch gemeltem Paul Knoblochenn vor jder exemplar zu binden vnd fertig zu liuern zwo marck denisch reichen vnnd bezalenn lassen, vnd sol ihme, wan ehr einhundert exemplar oder zwey nach der hanndt gefertigt, vnnd vns oder abwesens vnserm beuehlhabern vber antworten wirt, darauff vor jder hundert, als ehr lieuern wirt, zwey hundert marck denisch entricht vnd bezaldt werden.

Des soll ehr zwey oder drey exemplar vor erst zur probe fertigen, vnd vns vorreichen, darnach vnd nicht ringer sollen die andern alle in gleichnus gebunden werden. Wurdenn die exemplar denn ersten nicht gleich gebunden, hat ehr sich vorpflicht, dauor nichts zunehmen.

Vnnd soll vnd will Paul Knobloch hiemit wie oben-gemelt begnugig sein, vnd ferner nichts furdern oder vff-drengen, vnnd die arbeit, wie beuor vfs schleunigst vnd mit hochstem vleis fertigenn vnd indem vnd sunst, wie ehr sich dan auch gegen vns vorsagt vnd vorpflicht, vnser pestes seines eusersten vnd hochst vormogens befurdern. Des wollen wir auch hinwieder sein gnedigster konnig vnd herr sein. Vnnd haben des inn vrkunt vnnsrer secret hieuor drucken lassenn.

Gebenn vff vnserm schlos Coppenhagen.

Bibelpengene, som var pålagt Kirkerne, var en Forud-betaling, som de fik Vederlag for, når de modtog deres Exemplar af Bogen. Da denne var færdig, modtog Stifts-befalingsmændene derfor Ordre til at indsende Liste over

de Kirker, der havde gjort dette Udlæg, thi de to Daler var ikke indkomne fra dem alle. Således fik Peder Bilde i Århus d. 25 Juli følgende Brev (Originalen i Geheime-Arkivet):

7.

Christian mett Gudz naade Daumareckis Norges Wendis oc Gottis koning etc. Vor gunst tilforn. Wiid att the Danske Bibiler som wor fortagne att prentis her vdi hyen ere all reede. Thi bede wij tig oc wille, att thu strax offuer alt Aarhuss stiigt lader giöre ett clartt register paa alle the kircker som haffue vdlagt peninge til same bibeler, oc hure mögget huer haffuer vdlagt oc siiden strax wfortöffuit forskicker same register hiid till wor stad Kiöpnehaffn, oc thet lader offuer antuorde oss elskelige doctor Christiernn Morsing. Her wiid att rette tig epther oc lad thett ingelunde. Befalendis tig Gud.

Schreffuit paa wortt slott Kiöpnehaffn sti Jacobi Apostoli dag Aar etc. Mdlj.

Vnder wortt signett.

Udskrift:

Oss Elskelige Peder Bilde wor
mand thiener oc Eembitzmand paa
wor gard vdi Aarhusz.

Den medicinske Professor *Chr. Terkelsen Morsing*, til hvem P. Bilde skulde indsende sin Liste, havde i Forening med Theologen *Joh. Machabæus* fået det Hverv at sørge for det Økonomiske ved Bibeludgaven, og da navnlig også dens Omdeling til Stifterne; i hvad Forhold denne fandt Sted lære vi at kjende af to samtidige, måske Professorernes egenhændige, Optegnelser (Gl. kongl. Samling 1071 fol.), hvoraf den ene, på Latin, bærer Machabæus' Underskrift, og den anden, paa Dansk, — sammenlignet med de senere udstedte Kvitteringer — ganske vist gjek-

der hans Kollegas Del af Arbejdet. Den sidstnævnte, som altså hidrører fra *Chr. Morsing*, meddeles her først:

8.

Bibler som ær solde oc affhendet

Til Skone stigt ij^c lxvij bibler

Til Selandz stigt i^c oc x

Til Aarhuss stigt Per Bildes scriffuer annammet iij^c oc
xx Bibler oc ther wppaa ær betalet viij^c daler: restant
ij^c daler oc i $\frac{1}{2}$ daler

Item herremend oc borger i samme stigt haffuer kiöpt
aff meg xvij bibler

Til Wiborre stigt Eric Krabbe ij^c bibler som hand
haffuer loffuet at betale til jul

Til Windsysel stigt Oloff Munck i $\frac{1}{2}$ ^c bibler ther wppaa
ær Intet betalet

Til Norre xcvj bibler meste part betalet

Til Falster Laland oc ander öer cvij bibler betalet

Til Gulland xxxij bibler

Item Bibler som sold ær for v daler then mene mand
lxiiij.

Item ij bibler wbunden

Bibel sold for x m[ark?] lix

Bibel som jeg haffuer borgd bort som visse ære xlij

Item Sander Legel*) ij bibler mandato Regis

Jacob Skeel i Bibel

Claus Doerknekt i bibel til Knud Pederssen**)

Item iij bibler til Island

Summa 1456. [1476]

*) Om Tolderen *Sander Lejel* s. Hist. Tidskrift V. S. 446. f.

**) Denne K. Pedersen, til hvem Kongl. Majestæts „Dörknægt”
Klaus Fontain havde modtaget et Exemplar, var uden Tvivl den
senere (1552) afdøde *Knud Ped. Gyldenstjerne* til Tim.

9.

Poecunia adhuc pro biblis debita

In primis Jasper Crauues olim prefectus diocesios Ripensis (mandante serenissimo nostro rege) accepit per suum scribam 123 exemplaria bibliorum compacta et munita pro quibus adhuc debetur plenum premium.

Item diversis fide dignis hominibus diuendita sunt exemplaria partim compacta partim incompacta, numero 14 pro quibus adhuc debetur.

Summa summarum omnium que adhuc debentur ex meo numero 137 exemplaria

Summa omnium bibliorum per me distractorum 673

Summa expensorum per me pro ligatura munimentis et aliis circiter 1017 daleri et 2 march.

Iohannes Machabeus

Af de to Professorer havde Morsing haft den største Del af Arbejdet, og solgt over det dobbelte Antal Bøger. Han havde deriblandt sørget for Norge og alle de danske Stifter, så nær som Ribe, der fik fra Machabæus, (samt Fyen og Slesvig, som ingen Bibler ses at have fået denne gang, ligesom de heller ikke nævnes i det ovenfor (S. 396) omtalte Cirkulære om at indkræve Bibelpengene). Der findes ingen Datum, men da *Jesper Krause* (som her kaldes *olim* præfectus) kun havde Riberhus til 1554, og da på den anden Side Machabæus' Udgifter endnu, efter disse Optegnelser, vare 2 til 300 Daler mindre, end da de to Professorer 1557 afleverede Restoplaget og modtog deres Kvitteringer, så må de sikkert hidrøre fra et af de mellemliggende År. Tilsyneladende har de rigtignok her alt solgt et større Antal Bibler, end deres Regnskaber siden lyder på, men det må vel komme deraf, at her er iberegnet flere Exemplarer, som siden måtte tælles blandt de 52 der „bortkom“, uden at de kunde få Pengene.

De omtalte Kvitteringer udstedtes til de to Professore den 9de Februar 1557 (Geh. Arkivet, Register over alle Landene Nr. 6, Bl. 106 og 107) og gjentages med liden Forandring til dem begge under 6te Marts s. Å. (Bl. 113 og 114). En af disse 4 Kvitteringer, den til Morsing af 9de Februar, er trykt i Nyerups Langebekiana, S. 294, men der er Unøjagtigheder i Texten og især i Tallene. Her meddeles først den til Machabæus af samme Dato, derefter den til Morsing af 6te Marts; thi de må begge sammenholdes, for nogenlunde at kunne finde Rede i Regnskabet.

10.

**Doctor Joannes Machabæus fick kong. Maj. Quitantz
saa liudendes:**

Vij Christian then tredie etc. Giøre alle witterligt, at oss elskel. hederlig oc höglerdt mand doctor Joannes Machabeus haffuer nu giort oss rede oc regenskab fore iij^c xlvij beslagne bibler, iij^c xvij vbeslagne, oc thre vbundne bibler, som ere aff the iij m bibler som hoglerde mand doctor Chrestiern Morsing oc hand annammet aff vor prent her vdi wor stad Kiöpnehaffn, oc belöff slig penninge som for^{ne} doctor Joannes Machabeus haffue ther fore vppeborit effther hans registhers oc regenskabs liudelsse xvii½ [xviii?] ^c xxxix daler, iij sk danske, hans vdgiffit ther aff, som hand haffde giffuit fore en tydsk bibell, giffuit bogebindere fore bibler the haffde bundet oc beslaget, och giffuit mesther Chrestiern Pedersen som haffde corrigeret och vdttschreffuet bibelen første gang, belöff seg tilsammen hand vdi saa maade vdgiffuit haffde xii½^cxx daler. Och ther met hans vdgiffit lignet oc laugdt emod same hans indtegt oc vphyring, tha bleff hand oss ther aff skyldiig halffsiette hundredet xxi½ daler, viij sk danske, huilke hand haffuer indlagdt vdi Vniuersitetens kijste. Oc

bleff oss ther aff inthet ydermere skyldig. Item af Bibler er for^{ne} doctor Joannes Machabeus oc doctor Chrestiern Morsing bleffuen skyldig oc egien behollendis, halffniende hundredt xlix bibler, ther aff ere bortkomne, som de ingen penninge haffue fanget fore lij bibler^{*)} oc haffue the nu antuordet fran thennom viij^c xlvij^{**}) bibler, saa the ther aff ere ingen bleffuen skyldige. Thij quitere wij for^{ne} doctorem Joannem Machabeum oc hans arffuinge quijt oc kraffuislöss aff oss, vore arffuinge oc effterkomendis konninger vdi Danmarch fore all ydermere kraff eller tiltale, for for^{ne} indtegt oc vdgiffit aff for^{ne} penninge oc bibler, som forscreffuit staar wdi alle maade.

Giffuit paa vort Slot Köpnehaffn then 9 dag februarij Aar etc. Mdlvij.

11.

Doctor Christiern Morsingh fick qvitantz som eptherfölger:

Wij Christian then tredie etc. Giöre alle witterligt, at oss elskelige höilerdh mandh doctor Christiern Morsingh haffuer nu giort oss rede och regenscaff, fore siuff hundrit femptan beslagne bibler, fore siuff hundrede syttan wbeslagne bibler och ij wbundne, som er af the try tusinde bibler, som hederligh och höglerdh mandh doctor Joannes Machabeus och hand annamet her aff wort prent wdi wor stadh Kiöpnehaffn, och belöff seg wdi penninge som forscrefne doctor Christiern hagde ther fore wpeborit epther hans register och regenscaffs lydelse hallffempte tusinde fire hundrede siuff och tiuge daller xiiij sk danske. Hans wdgift ther aff som handh hagde giffuet Michell schriffuer paa wore wegne fore en gaard wii kiöpte aff hanom,

^{*)} I Qvitteringen af 6 Marts tilføjes: Desligeste haffuer Antho-
nius Mallet then franzodske bogbinder hoes sig xvi bibler, som han
skall giöre oss regnscaff fore.

^{**) 6 Marts: viij^c xxiiij.}

antuordet oss elskel. Eriek Walckendorff wor camerthiener *) paa wore wegne at wdgiffue, giffuet mester Christiern Pedersen for handh wdschreff först bibellen, giffvet boghinder for bibler the hagde bundet och beslagit. Och belöb segh offuer allt samen hans wdgifft ephther hans registers lydelse: Thuo tusinde halluf fempte hundrede trö-duge halluff siette daller. Och ther met hans wdgifft ligenet och laugt emod hans indtegt och wpeböringh, thaa bleff hand oss ther aff skyldugh: Thuo tusinde halluffierde [fire?] hundredh, förgetiuge halluffanden daller, xiiij sk danske. Ther aff haffuer hand indlagt wdi wniuersitetens ki-ste femthen hundred daller. Haffuer hand antuordet oss elskel. Olluff Munck och Anders schriffuers breffue paa vi $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{2}$ daller, som endnu staar tilbage och icke er betallen wdi wendelbo stigt och Aarhus sticht aff forscreffne bible penninge, som wii sielffuer wille lade indkreffue. Thesligeste haffue wii och omdragit met hanom hallufftredie hundrit förgetiuge daller xiiij sk danske.

Och ther met er forscreffne doctor Christierns indtegt och wdgifft paa forscreffne bible penninge clart och fuldgjort, och bleff oss ther aff ingthet skyldugh.

Item haffuer och forscreffne doctor Christiern gjort tilforn oss elskel. Jacob Brockenhus och Jacub Beck rede och regenskaff for hues daller hand oc her Jacob Heie hagde wpeborit aff alle landzkierker offuer alt riget som the wdgaffue at bestyre papir fore, oc thennom egen antuordet oss elskel. Sander Leigell wor toller wdi Hellsingör at betalle same papir met, saa hand bleff oss ther aff ingthet skyldigh, wden xx daller, som handh siden haffuer wdgiffuet till schriffuere och budelön.

Item aff bibler er forscreffne doctor Christiern och doctor Joannes Machabeus bleffuen skylduge halluffniende

*) Christian III's *Kammerjunker* E. Walkendorf var Broder til den mere bekjendte Christoffer Walkendorf.

hundret förgetiuge ix bibler. Ther aff er bortkomen som the ingen peninge haffue faaet fore hallufftrediesindz tiuge nye bibler. Haffuer och Anthonius Mallett then frantzose bogbinder huos segh xvi bibler som hand skall giöre oss regenskaff for. Och haffue the nu antuordet fran thenom Otthe hundret xxiiij bibler, saa the ther aff er ingen bleffuen skyldugh.

Cum clausulis consuetis.

Kiöpnehaffn then 6 dagh Martij Aar Mdlvij.

Med Hensyn til Bögerne, er Regnskabet temmelig redt, især det af 9 Febr.: Machabæus havde uddelt 347 beslagne, 317 ubeslagne og 3 ubundne Bibler,

ialt 667 Bibler

Morsing: 715 beslagne, 717 ubeslagne, 2 ubundne

ialt 1434 —

begge: 2101 Bibler

bortkomne uden Betaling 52

afleveret havde de 847

899 —

Summa 3000 Bibler

Pengebelöbet er mindre let at finde Rede i, og der må uden Tvivl være en eller anden Fejl i Afskrifterne. Jeg har i Texten foreslået en Rettelse som bringer Morsings Regnskab i Orden. Han havde modtaget Böger til et Belöb 4927 Daler 14 Sk.

Hans Udgifter (til Mikkell Skrifer,

Erik Walkendorf, Christ. Pedersen

og Bogbinderen) belöb sig til 2485½ — „ -

Blev skyldig 2441½ Daler 14 Sk. *)

*) Texten har 2391½ Daler.

2441½ Daler 14 Sk.

Deraf var i Univer-
sitetets Kiste ned-
lagt 1500 Dal.

Oluf Munk og Anders
Skriver havde mod-
taget Brev på Re-
stance i Ålborg og
Århus 651½ —

Der var „omdraget
med ham” for.... 290 — 14 Sk.

 2441½ — 14 -

I Machabæus' Regnskab vil selv den foreslåede Rettelse
ikke helt forslå; han havde fået Bøger for 1839 Dal. *) 4 Sk.
hans Udgifter (for en tydsk Bibel, til
Bogbinderen og Chr. Pedersen) vare 1270 — „ -

 Indbetalt 569 Dal. 4 Sk.***)

Af disse Regnskaber ses forøvrigt, at den Anvisning
der tidligere, 1548, var givet paa Öresundstolden til Ud-
redelsen af Bibelomkostningerne, kun var et Udlæg, som
tilbagebetaltes. Endvidere at man foruden P. Knobloch
har betjent sig af flere Bogbindere og deriblandt af den
franske Antonius Mallet. Prisen på hvert Exemplar var
altså for „den mene Mand” 5 Daler; Læsningen „10 Mark”
(altså 3 Daler 1 Mark), til hvilken Pris Morsing havde solgt 59
Exemplarer (S. 406, L. 22), er ikke sikker nok, til at bygge
nogen Slutning på. Forskjellen er for stor, til at det kan
være Prisen for et „ubeslaget” Exemplar, da Bind med
Beslag kun kostede 2 Mark, altså kun ¾ Daler. Snarere
måtte det være en nedsat Pris for Uformuende; eller også
hvad Kirkerne havde at betale, når de 2 Daler i „Bibel-

*) Texten har tydelig halvattende hundrede og ni og tredivé
(1789).

**) Men Texten har: 571½ Daler 8 Sk.

penge" godtgjordes dem; thi de 10 Mark stemme omtrent med Gjennemsnitsprisen af 1001½ Daler, som Århus Stift måtte betale for 320 Bibler (S. 406). Nedsættelse i Betalingen fik Kommunerne neppe; man har endog et Exempel på at de måtte betale over Taxten.

Dette skete på Gulland; men det vakte også Misfor-
nøjelse og man tilskrev det Lensmandens, den bekendte Otto Ruds, Gjernighed. Den 8de Marts 1555 klagede Visby Borgere over ham, blandt mange andre Ting, fordi „der han førte de Bibler til Landet, og hver Præst som var på Landet, måtte købe en Bog af ham, da måtte Bønderne betale den med Hvede, Rug og Byg, *ti opmålte Tönder* for hver Bog".*) Rud søgte at forsvare sig med, at det var en privat Entreprise. „Jeg købte dem af Dr. Christjern (Morsing), som solgte samme Bibler, og gav jeg ham for hver 5 Daler en Ort for Stykket, af mine egne Penge og min egen Tæring, og førte dem til Gulland på min egen Eventyre. Siden har jeg solgt dem der udi Landet igjen, for et skjelligt Værd, og tog jeg Korn igjen, fordi at de havde ikke Penge, efterdi at Kornet var det År godt Kjøb, at de vilde heller ombære Korn end Penge, og — følger han spydig til — havde ikke vidst, at jeg skulde spørge Visby Borgere til Råds".**)

Foruden Omkostningerne ved Indkjøbet af en tysk Bibel og til Anskaffelse af Papir, samt Betaling for Tryk og Indbinding, var der af de indkomne Penge udbetalt Honorar til Chr. Pedersen som første Oversætter og Korrektor, endvidere modtog forskellige Mænd Løn for deres Del af Arbejdet: P. Plade 300 Daler, J. Machabæus 100,

*) Danske Magazin. Tredie Række. III. S. 125.

**) D. Mag. Tredie R. III. S. 134. Efter en Oplysning af Hr. Prof. T. Becker kostede en Td. Rug det År paa Bornholm kun 1 Mark D., og Priserne har vel ikke været højere på Gulland.

N. Henningsen 100, H. Henriksen 80, og P. Tidemand 80,*) Men idetmindste over $\frac{2}{3}$ af Oplaget var alt afsat, og havde indbragt omtrent 10000 Daler. For denne Sum kunde ikke blot disse Udgifter rigelig afholdes, Kongen kunde ved Mikkel Skriver (s. Morsings Regnskab) ogsaa kjøbe sig en Gård og besørge forskjellige andre Udgifter, men der var endda Penge tilovers, som vi se dels Bisperne, P. Plade og hans Eftermand H. Albertsen, nød godt af, dels blev brugte til at holde afdöde Dr. Machabæus' Sön til Studering med, til at understötte en udenlandsk Lærd o. s. v. Dette fremgår af den endelige Kvittering som Universitetet 1562, altså flere År efter at Machabæus (1557) og Morsing (1560) vare döde, modtog af Kongens Rentemestere (Konsistoriets Arkiv):

12.

Wy epterschreffne Jochim Beck till Försleff och Eiler Grubbe till Lystruup, konn. Mat. wor allernaadigste herris renthemestere, Giöre alle witterliigt at hederlig och höglerd mannd doctor Niels Hemmingssenn vice Rector paa menige Vniuersitetenns weynne vdi Kiöpnnehaffnn haffuer nu epther högmelte konn. Mat. beffalning giort oss rede och regensskab for alle the penninge som salige doctor Johannes Machabæus och doctor Christiernn Morssingh haffde vpborit for the dannske bibler the sielffue soldt haffue, och tisligiste wor vpboret restanntzer aff erliig welbiurdiig manndt Oluff Munnek och Annders Schriuer vdi Aarhuus for the bibler the sold haffue, och belöff tiilsammenn som forschreffne doctores Machabeus och Morsianus epther beggis thieris regensskab wore schiillige och for-

*) Kongebrevet, som kvitterer for disse Udbetalinger, af 13 Febr. 1557, findes i „Register over alle Landene Nr. 6, Bl. 112”, og er trykt i „Langebekiana” S. 297. Kun må bemærkes, at Summen viic Daler skal læses vi $\frac{1}{2}$ c Daler.

schreffne restantzer sidenn vpkraffde tiilsammenn regnnit halfftridiethusinde thw hundrede tolf daler enn marc Danske som bleff indlagde vdi Vniuersitetens kiste och foruaringh. Theris vdgift aff forskreffne bible penninge först som salliige konn. Mat. med lofliig och milder ihukommelse haffde schennckt the lerd mennd som forskreffne dansche bibler haffde offuerseet och corrigeret tiilsammenn epter registers liidelse halffsyuennde hundrede thie daler Noch som högmelte ko. Mat. loed vdtage aff Vniuersitetens kiste och forskennckte doctori Petro Paladio, Mester Hanns Albritzenn, Doctoris Machabei sönn ad studere med; tisligiste forschicket vdenlandz tiill enn lerdmannd, tiilsammenn epter registers liidelse Sexhundrede daler. Ther met lignnet och laugt forchreffne Vniuersitetens vdgift emod forskreffne inndtegt, dha bleff the ther aff offuer alt konn. Mat. schuldig halffemtennde hundrede thw daler enn marc dansche, som the mig for^{ne} Jochim Bech paa konn. Mat. wegne paa adschillige tider vdi thisse aar haffuer offuerannthwurdet och affbetaltt och bliffuer ther aff innthet ydermere schuldig. — Thi quitere wii for^{ne} höglerde paa Kiöpnnehaffns Vniuersitetens wegne quith och kraffslöös for for^{ne} offuerannthuorde penninge och register som the nu frann thennum andtwardet haffue vdi alle maade.

Datum Kiöpnnehaffn thennd xxviiij dag Julij Aar etc. Mdlxij.

Vnder wort signete.